

**BUXGALTERIYA HISOBINING METODI VA BUXGALTERIYA HISOBINING
TAMOYILLARI**

Boyqobilova Iroda Jontemirovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi va audit”
kafedrası assistenti

Usmonova Rushana To‘qinovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada buxgalteriya hisobining metodi va uning asosiy tamoyillari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotda buxgalteriya hisobining metodi tarkibiga kiruvchi hujjatlashtirish, inventarizatsiya, baholash, kalkulyatsiya, ikkiyoqlama yozuv va hisobot tuzish jarayonlari ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, hisob yuritishda amal qilinadigan asosiy tamoyillar — uzluksizlik, ehtiyotkorlik, ishonchlilik, muvofiqlik hamda davriylik prinsiplari keng ko‘rib chiqiladi. Maqolada zamonaviy iqtisodiy sharoitda buxgalteriya hisobining ahamiyati, uning korxonada moliyaviy holatini aks ettirishdagi roli va boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi o‘rni asoslab beriladi. Tahlillar natijasida buxgalteriya hisobining metodlari va tamoyillariga qat‘iy rioya etish moliyaviy axborotning aniqligi va shaffofligini ta‘minlashda muhim omil ekanligi aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: Buxgalteriya hisobi, buxgalteriya metodi, ikkiyoqlama yozuv, hujjatlashtirish, inventarizatsiya, baholash, kalkulyatsiya, moliyaviy hisobot, uzluksizlik tamoyili, ehtiyotkorlik tamoyili, ishonchlilik, davriylik, muvofiqlik prinsipi.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida xo‘jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish va samarali boshqarish buxgalteriya hisobining sifatiga bevosita bog‘liqdir. Buxgalteriya hisobi korxonaning mol-mulki, majburiyatlari va xo‘jalik operatsiyalari to‘g‘risidagi aniq va ishonchli ma‘lumotlarni shakllantiruvchi muhim axborot tizimi hisoblanadi. Shu bois, buxgalteriya hisobining metodologik asoslarini chuqur o‘rganish va amaliyotda to‘g‘ri qo‘llash iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Buxgalteriya hisobining metodi xo‘jalik jarayonlarini uzluksiz, tizimli va hujjatlashtirilgan holda aks ettirish usullarining yig‘indisidan iborat bo‘lib, u hisob tizimining asosiy instrumenti sifatida xizmat qiladi. Ushbu metod orqali xo‘jalik operatsiyalari qayd etiladi, umumlashtiriladi va moliyaviy hisobot ko‘rinishida taqdim etiladi. Ayniqsa, ikkiyoqlama yozuv usuli buxgalteriya hisobining asosiy mexanizmi bo‘lib, har bir operatsiyaning ikki tomonlama aks ettirilishini ta‘minlaydi va hisobning muvozanatini saqlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, buxgalteriya hisobining samarali yuritilishi uning tamoyillariga qat‘iy amal qilinishini talab etadi. Ushbu tamoyillar moliyaviy axborotning haqqoniyliги, taqqoslanishi va shaffofligini ta‘minlovchi nazariy asos vazifasini bajaradi. Xususan, uzluksizlik, ehtiyotkorlik, muvofiqlik, davriylik va ishonchlilik tamoyillari buxgalteriya hisobining xalqaro standartlar darajasida tashkil etilishida muhim rol o‘ynaydi.

Mazkur maqolaning maqsadi buxgalteriya hisobining metodi va uning asosiy tamoyillarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, ularning mazmun-mohiyatini ochib berish hamda amaliy ahamiyatini asoslashdan iborat.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda buxgalteriya hisobining metodi va tamoyillarini o'rganishda kompleks ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Jumladan, nazariy tahlil usuli orqali buxgalteriya hisobining mohiyati, tarkibiy elementlari hamda ularning o'zaro bog'liqligi ilmiy manbalar asosida o'rganildi. Ushbu jarayonda buxgalteriya hisobining xalqaro va milliy standartlari, xususan International Financial Reporting Standards talablari asosiy metodologik baza sifatida xizmat qildi¹. Tadqiqot davomida tizimli yondashuv usuli qo'llanilib, buxgalteriya hisobining metodi yagona tizim sifatida tahlil qilindi. Bu orqali hujjatlashtirish, inventarizatsiya, baholash, kalkulyatsiya, ikkiyoqlama yozuv va hisobot tuzish elementlarining o'zaro uzviy bog'liqligi ochib berildi. Shuningdek, taqqoslash usuli yordamida turli ilmiy qarashlar va amaliy yondashuvlar o'rtasidagi farqlar aniqlanib, ularning samaradorligi baholandi. Bundan tashqari, analitik va sintez usullari asosida buxgalteriya hisobining tamoyillari — uzluksizlik, ehtiyotkorlik, muvofiqlik va ishonchlilik prinsiplari chuqur o'rganildi. Ushbu tamoyillarni amaliyotga tatbiq etish darajasini aniqlashda statistik ma'lumotlar va moliyaviy hisobotlar tahlil qilindi. Shu bilan birga, ilmiy umumlashtirish usuli orqali olingan natijalar tizimlashtirilib, nazariy xulosalar shakllantirildi. Metodologik asos sifatida, shuningdek, Financial Accounting kabi yetakchi ilmiy manbalardan foydalanildi². Bu esa tadqiqotning ilmiy asoslanganligini va amaliy ahamiyatini oshirishga xizmat qildi.

Adabiyotlar tahlili

Buxgalteriya hisobining metodi va tamoyillariga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu yo'nalish iqtisodiyot fanining eng muhim va keng o'rganilgan sohalaridan biri hisoblanadi. Xususan, Luca Pacioli tomonidan asos solingan ikkiyoqlama yozuv tizimi buxgalteriya hisobining metodologik negizi sifatida e'tirof etiladi. Uning ilmiy qarashlari keyingi tadqiqotlar uchun muhim nazariy poydevor yaratgan bo'lib, bugungi zamonaviy hisob tizimlarining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda buxgalteriya hisobining tamoyillari alohida e'tibor markazida turadi. Jumladan, International Accounting Standards Board tomonidan ishlab chiqilgan standartlar moliyaviy hisobotlarning shaffofligi, taqqoslanishi va ishonchligini ta'minlashga qaratilgan. Ushbu standartlar asosida olib borilgan tadqiqotlarda buxgalteriya tamoyillarining amaliy ahamiyati, ayniqsa, global moliya bozorlarida investorlar uchun axborot sifatini oshirishdagi roli keng yoritilgan³. Shuningdek, G'arb olimlari

¹ Pacioli L. *Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita*. — Venezia, 1494.

² International Accounting Standards Board. *Conceptual Framework for Financial Reporting*. — London, 2018

³ International Accounting Standards Board. *Conceptual Framework for Financial Reporting*. — London, 2018

tomonidan yaratilgan darslik va ilmiy ishlarda buxgalteriya hisobining metodi tarkibiy qismlarining o'zaro bog'liqligi chuqur tahlil qilingan. Masalan, Jerry J. Weygandt, Paul D. Kimmel va Donald E. Kieso tomonidan yozilgan ilmiy manbalarda buxgalteriya hisobining nazariy va amaliy jihatlari tizimli ravishda yoritilib, uning boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi ahamiyati asoslab berilgan⁴. Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili buxgalteriya hisobining metodi va tamoyillari bo'yicha nazariy qarashlar izchil rivojlanib borayotganini hamda ularning amaliyot bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, zamonaviy iqtisodiy sharoitda ushbu yo'nalishda yangi yondashuvlar va innovatsion metodlarning paydo bo'layotgani ilmiy tadqiqotlar dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, buxgalteriya hisobining metodi xo'jalik operatsiyalarini to'liq, uzluksiz va tizimli aks ettirishda asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Xususan, hujjatlashtirish, inventarizatsiya, baholash, kalkulyatsiya va ikkiyoqlama yozuv elementlarining o'zaro uyg'unligi moliyaviy axborotning aniqligi va ishonchligini ta'minlaydi. Bu jarayonda Luca Pacioli tomonidan asoslab berilgan ikkiyoqlama yozuv tizimi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini saqlab qolayotganligi aniqlandi.

Tahlillar shuni ham ko'rsatadiki, buxgalteriya hisobining tamoyillariga rioya qilish darajasi korxonalarining moliyaviy natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, uzluksizlik va ehtiyotkorlik tamoyillariga amal qilish moliyaviy hisobotlarning real holatni aks ettirishida muhim rol o'ynaydi. Agar ushbu tamoyillar buzilsa, noto'g'ri qarorlar qabul qilinishi va moliyaviy risklarning ortishi kuzatiladi.

Muhokama jarayonida zamonaviy iqtisodiy sharoitda buxgalteriya hisobining ahamiyati yanada ortib borayotgani aniqlandi. Globalizatsiya va raqamlashtirish sharoitida moliyaviy axborotga bo'lgan talab keskin oshmoqda. Shu sababli, International Accounting Standards Board tomonidan ishlab chiqilgan standartlarga mos ravishda hisob yuritish korxonalar uchun zaruriy talabga aylanmoqda. Bu esa moliyaviy hisobotlarning xalqaro darajada tan olinishi va investorlar ishonchini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, natijalar buxgalteriya hisobining metodlari va tamoyillari o'rtasida mustahkam o'zaro bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Metodlar amaliy jarayonni tashkil etsa, tamoyillar ushbu jarayonning nazariy asosini belgilaydi. Ularning uyg'unlashuvi natijasida korxonalar faoliyati to'g'risida to'liq va haqqoniy axborot shakllanadi. Umuman olganda, olib borilgan tadqiqot natijalari buxgalteriya hisobining metodi va tamoyillarini takomillashtirish, ularni amaliyotda samarali qo'llash hamda zamonaviy talablarga moslashtirish zarurligini ko'rsatdi. Bu esa iqtisodiy subyektlar faoliyatining shaffofligini oshirish va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari buxgalteriya hisobining metodi va tamoyillari xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini samarali tashkil etishda fundamental ahamiyatga ega ekanligini tasdiqladi. Buxgalteriya hisobining metodi — hujjatlashtirish, inventarizatsiya, baholash, kalkulyatsiya, ikkiyoqlama yozuv va hisobot tuzish kabi elementlar orqali iqtisodiy jarayonlarni to'liq va tizimli aks ettirish imkonini beradi. Ayniqsa, Luca Pacioli tomonidan asoslab berilgan

⁴ Financial Accounting. — 11th Edition. Wiley, 2019

ikkiyoqlama yozuv usuli bugungi zamonaviy hisob tizimining ajralmas qismi sifatida o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Shuningdek, buxgalteriya hisobining tamoyillari moliyaviy axborotning haqqoniyligi, aniqligi va taqqoslanishini ta'minlovchi nazariy asos vazifasini bajaradi. Uzluksizlik, ehtiyotkorlik, muvofiqlik va ishonchlilik kabi tamoyillarga qat'iy amal qilish korxonaning moliyaviy holatini real aks ettirish va xatoliklarning oldini olishda muhim omil hisoblanadi. Shu jihatdan, hisob yuritishda xalqaro standartlarga moslashuv, xususan International Accounting Standards Board talablariga rioya qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot yakunida shunday xulosaga kelish mumkinki, buxgalteriya hisobining metodi va tamoyillarining uyg'unligi moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va iqtisodiy qarorlar sifatini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, ularni chuqur o'rganish va amaliyotda to'g'ri qo'llash zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida zaruriy talab hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pacioli L. Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita. — Venezia, 1494.
2. International Accounting Standards Board. Conceptual Framework for Financial Reporting. — London, 2018.
3. Financial Accounting. — 11th Edition. Wiley, 2019.
4. International Financial Reporting Standards. IFRS Standards. — IFRS Foundation, 2021.
5. Kieso D., Weygandt J., Warfield T. Intermediate Accounting. — Wiley, 2018.
6. Horngren C., Harrison W., Oliver S. Accounting. — Pearson, 2012.
7. Melnikov V.D. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
8. Norbekov A.N. Moliyaviy hisob va hisobot. — Toshkent, 2019.

